

Чабан аялдардын Катманду декларациясы 2026-жылдын 8-августу

Биздин планета, биздин жер, биздин мал

Биз, 2026-жылдын 26-29-майында Катмандуда чогулган чабан аялдар, дүйнөнүн ар кайсы аймактарынан жана континенттеринен биригип, мал чарбачылыгы өткөндүн калдыгы эмес, келечек үчүн чечим экенин жана чабан аялдар бул чечимдин өзөгүн түзөрүн жарыялайбыз. Биз өз ордубузду талап кылып, келечегибизди калыптандырып жана планетабызды өзгөртүү үчүн бир үн менен чечкиндүү түрдө чыгабыз.

Ишенимдүү маалыматтар жетишсиз болгонуна карабастан, дүйнө жүзү боюнча 200–500 миллион адам мал чарбачылыгы менен алектенет деп болжолдонууда. Алардын арасында көчмөн коомчулуктар, малчылар, малды сезондук айдоо менен алектенген малчылар жана айыл чарба менен мал чарбачылыгын айкалыштырып алектенгендер бар (UNEP, 2015). Алар болжол менен 1 миллиард баш мал багышат жана бул иш туруктуу азык-түлүк системаларын камсыз кылууда, биологиялык ар түрдүүлүктү сактоодо, климаттык туруктуулукту бекемдөөдө, маданий мурастарды, өзгөчөлүктү жана муундар улантуучулугун сактоодо маанилүү роль ойнойт.

Мал чарбачылыгы — Жер жүзүндөгү жерди пайдалануунун эң кеңири тараган формасы, ал эми биз жашаган жана башкарган жайыттар Жердин кургактык аянтынын жарымынан көбүн ээлейт. Ошондуктан биз эл аралык, улуттук, жергиликтүү жана салттуу жетекчилерди жана мекемелерди, жарандык коом уюмдарын жана аялдар топторун планетага жана айлана-чөйрөгө кам көрүүдө, ошондой эле жерге, малга жана коомдоштуктарга кам көрүү аркылуу улуттук жана аймактык экономикага, социалдык бакубатчылыкка, тынчтыкты орнотууга жана климаттык туруктуулукка салым кошууда чабан аялдардын маанилүү ролун таанууга чакырабыз.

Экологиялык шарттар, маданий салттар, башкаруу системалары жана аймактык экономика тарабынан калыптанган ар түрдүү аймактардагы мал чарбачылык системаларынын көп түрдүүлүгүн жана үзгүлтүксүздүгүн таануу менен, биз жер ресурстарын пайдаланууга негизделген экстенсивдүү мал чарбачылык практикаларынын өзгөчө салымын мыйзамдар, климаттык саясат жана мал чарбачылык саясаты, ошондой эле мамлекеттик инвестициялар аркылуу тийиштүү түрдө баалоого жана колдоого чакырабыз.

Өндүрүш системаларыбыз аймактарга жараша айырмаланса да, биз жерге, малыбызга, коомдоштуктарыбызга, ошондой эле биздин жашообузду камсыз кылган аймактарга жана экосистемаларга кам көрүүгө болгон жалпы берилгендигибизди бөлүшөбүз.

Биздин ар түрдүүлүгүбүз мал чарбачылыгы түшүнүгүн бекемдеп, аны кызмат кылууга багытталган аялдардын муктаждыктарын жакшыраак чагылдырган түшүнүккө айлантат. Жергиликтүү жана түпкү элдердин мал чарбачылыгы боюнча билимдерине негизделген бул практикалар малдын мобилдүүлүгүн колдонуу аркылуу ар кандай ландшафттарда, анын ичинде өсүмдүк өстүрүү мүмкүнчүлүгү чектелген аймактарда, мезгилдерге жараша табигый өсүмдүктөрдү туруктуу жана натыйжалуу пайдаланууга мүмкүндүк берет. Алар жаныбарлардын жана адамдардын бакубаттуулугун, жергиликтүү шарттарга жана ооруларга ыңгайлашкан жергиликтүү тукумдардын ар түрдүүлүгүн, азык-түлүккө болгон өз алдынчалуулукту жана жергиликтүү азык-түлүк маданиятын колдойт.

Биз, чабан аялдар, кийинки муунга мал чарбачылыгында туруктуу келечек курууга насаат берип, шыктандырып жана колдоо көрсөтүп, үй-бүлөбүздүн жана маданиятыбыздын мурасын, ошондой эле дүйнөдөгү жайыттарды туруктуу башкарууну сактап калууга салым кошобуз.

Биз төмөнкү негизги багыттарга таянабыз:

1. Таануу, укуктар жана өз тагдырын өзү аныктоо
2. Мобилдүүлүк жана жер укуктары
3. Экономика, азык-түлүк суверенитети, жашоо каражаттары жана эмгек шарттары
4. Айлана-чөйрө жана климаттык адилеттүүлүк
5. Чабан аялдардын билими, изилдөөлөр, окутуу жана муундар аралык үлانتүүчүлүк
6. Саламаттык сактоо, билим берүү, социалдык колдоо, инфраструктура жана технологиялар
7. Коопсуздук, корголгондук жана кадыр-барк
8. Өкүлчүлүк жана чечим кабыл алуу
9. Тынчтыкты орнотуу жана жаңжалдарды чечүү
10. Мониторинг жана отчеттуулук

1. Таанылуу, укуктар жана өз тагдырын өзү аныктоо

1.1 Чабан аялдардын койчу, мал багуучу, жердин жана айлана-чөйрөнүн сакчысы, экологиялык кызматтардын жана климаттын коргоочусу, камкорчу, стратег, жаңычыл, тынчтык куруучу, ошондой эле адам укуктары менен айлана-чөйрөнү коргоочу катары баа жеткис салымдарын **таануу**.

1.2 Чабан аялдардын ажыратылгыс укуктарын урматтоону жана бизге жерге, малга, каржылык кызматтарга, билим алууга жана маалыматка тең жеткиликтүүлүктү, ошондой эле бизге, үй-бүлөлөрүбүзгө жана коомдоштуктарыбызга таасир эткен чечимдерди кабыл алууга катышуу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу. Мал

чарбачылыгына жана чабан аялдарга карата басмырлоочу мыйзамдарды кайра карап чыгып, зарыл болгон учурда жокко чыгаруу.

1.3 Бириккен Улуттар Уюмунун Түпкү элдердин укуктары жөнүндө Декларациясында бекитилген өз тагдырын өзү аныктоо укугуна таянып, мал чарбачылык коомдоштуктарынын укуктарын **урматтоо, таануу, илгерилетүү жана коргоо.**

1.4 Тең укуктар жана өз тагдырын өзү аныктоо принцибин түпкү мал чарбачылык коомдоштуктарына гана эмес, мал чарбачылыгы менен салыштырмалуу жакында алектене баштаган башка топторго да кеңейтүү.

1.5 Чабан аялдардын укуктарын бардык адамдардын укуктарын урматтоо жана коргоо менен **илгерилетүү жана коргоо.**

1.6 БУУнун бардык конвенцияларынын жана комиссияларынын алкагында (UNCCD, UNFCCC, UNCBD, CSW) чабан аялдардын жана чабан кыздардын укуктарын илгерилетүүгө багытталган укуктук инструменттерди, механизмдерди жана процесстерди **ишке ашыруу.**

1.7 Чабан аялдарды колдоого жана биздин мыйзамдуу укуктарыбызды бекемдөөгө багытталган колдонуудагы мыйзамдарды жана саясаттарды ишке ашыруу жана алардын **аткарылышын камсыз кылуу.**

2. Мобилдүүлүк жана жер укуктары

2.1 Чабан аялдардын жерди мураска алуу жана жерге менчик укуктарын **коргоону** камсыз кылуу жана бул укуктарды кепилдөө үчүн тиешелүү мыйзамдарды, саясаттарды жана адаттык укук жаатындагы реформаларды ишке ашыруу.

2.2 Мал чарбачылык коомдоштуктарынын жайыттарга, суу ресурстарына жана башка жаратылыш ресурстарына жетүү жана аларды туруктуу башкаруу укуктарын **расмий таануу.**

2.3 Мал чарбачылык коомдоштуктарын жерлеринен ажыратууга, жайыттардын деградациясына алып келген, мобилдүүлүктү чектеген, маанилүү ыйык жана маданий жайларга зыян келтирген, малчылардын жашоо каражаттарына коркунуч жараткан же алар көз каранды болгон жаратылыш ресурстарына зыян келтирген мыйзамдардын, саясаттардын, жер спекуляциясынын жана жоопкерчиликсиз жана адилетсиз өнүгүү долбоорлорунун **алдын алуу, аларга тыюу салуу жана аларды токтотуу.**

Буга, атап айтканда, кен казуу жана энергетика тармактары, көмүртектин ордун толтуруу долбоорлору жана шамал жана күн электр станциялары сыяктуу ири

масштабдуу кайра жаралуучу энергия долбоорлору, электр берүү линияларынын инфраструктурасы, айлана-чөйрөнү булгоочу фабрикалар жана өнөр жай ишканалары, жайыттардын эсебинен айдоо аянттарын кеңейтүү, ошондой эле малчылардын жерлерге жана жаратылыш ресурстарына жетүүсүн жана аларды туруктуу пайдалануусун чектеген жапайы жаратылыш коруктары жана башка корголуучу аймактарды түзүү кирет.

2.4 Чабан аялдар биздин жерлерибизге, суу ресурстарыбызга, аймактарыбызга, көчүү маршруттарыбызга, жашоо каражаттарыбызга жана маданий мурастарыбызга тиешелүү бардык чечимдер боюнча **эркин, алдын ала жана толук маалымдалган макулдук берүү (FPIC)** жана чечим кабыл алуу процесстерине маңыздуу катышуу укугуна ээ болушу керек.

2.5 Малчылардын мобилдүүлүгүн (мезгилдик мал айдоо, көчмөнчүлүк жана микро-мобилдүүлүк), анын ичинде мезгилдик жайыт системаларын жана салттуу көчүү маршруттарын корголууга тийиш болгон негизги укуктардын бири катары таануу жана коргоо, аларды кылмыш катары карабоо керек. Регионалдык жана эл аралык стратегияларды, келишимдерди жана инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгууда салттуу жайыт аймактарын жана көчүү схемаларын урматтоо жана таануу зарыл. Жайыттарга, сууга, ыйык жайларга же базарларга жетүүгө тоскоол болгон физикалык же жасалма дубалдарды же башка тоскоолдуктарды тургузбоо керек, анткени алар малчылардын жашоо каражаттарына жана бакубаттуулугуна терс таасирин тийгизет.

2.6 Малчылардын, өзгөчө жаңжалдар болуп жаткан аймактардагы, чек ара аркылуу өтүүсүн эске алуу жана татаал чек аралардан коопсуз өтүүнү координациялоого көмөк көрсөтүү.

2.7 Адаттык укукка негизделген жерге ээлик кылуу системаларын жана мал чарбачылык коомдоштуктарынын мобилдүүлүк укуктарын туруктуу мал чарбачылыгынын негизги компоненттери катары **таануу, урматтоо жана коргоо**. Зарыл болгон учурда, мал чарбачылык коомдоштуктары жана алардын өкүлчүлүк уюмдары менен тыгыз кызматташтыкта, шаардык жана шаар четиндеги аймактарды да камтыган малчылардын миграциялык маршруттарын жана мал айдоо коридорлорун аныктоо, коргоо жана колдоо. Мындай чаралар улуттук мыйзамдарга жана тиешелүү эл аралык адам укуктарынын стандарттарына ылайык, мезгилдик мобилдүүлүктүн коопсуз жана адилеттүү болушуна шарт түзүп, жайыттарга, суу ресурстарына жана башка маанилүү жаратылыш ресурстарына туруктуу жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга тийиш.

3. Экономика, азык-түлүк суверенитети, жашоо каражаттары жана эмгек шарттары

3.1 Чабан аялдардын кам көрүү эмгегин татаал шарттарда — алыскы аймактарда, көп учурда климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөштүн алдыңкы сабында, социалдык

кызматтарга жетүү мүмкүнчүлүгү чектелген шарттарда — **таануу жана колдоо**. Биздин жеке жашообуз, коомдук жашообуз жана эмгек жашообуз бири-бири менен тыгыз байланышта болуп, ар кандай иштерге канчалык деңгээлде терең катыша аларыбызды аныктайт.

3.2 Көптөгөн мал чарбачылык коомдоштуктарынын коомдоштуктарга негизделген социалдык экономикасын **таануу жана колдоо**. Ал биздин өз ара мамилелерди уюштуруунун ички ыкмаларыбызга — жергиликтүү аймакка кам көрүүгө, өз ара колдоого жана жамааттык эмгекке — таянып, коомдоштуктарыбызды бекемдөөгө көмөктөшөт.

3.3 Муундар аралык улантуучулукту жана жаш аялдардын мал чарбачылык системаларына катышуусун колдогон проактивдүү саясаттарды **иштеп чыгуу жана ишке ашыруу**.

3.4 Азык-түлүк суверенитетин коргоодо жана ага жетишүүдө, ошондой эле азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылууда, айрыкча кризистик мезгилдерде, **бизге колдоо көрсөтүү**. Чабан аялдар катары биз малыбызга, өндүрүш системаларыбызга жана продукциябызга көзөмөл жүргүзүүгө, ошондой эле үй-бүлөбүздүн жана малыбыздын тамактануусуна байланыштуу чечимдерди кабыл алууга укуктуу болушубуз керек. Бул үчүн бизге ресурстарга, анын ичинде салттуу жайыттарга жана мал сугаруучу жайларга кепилденген жеткиликтүүлүк керек.

3.5 Чабан аялдарды экономиканын бардык деңгээлдеринде — өндүрүш системаларынан жана менчик маселелеринен баштап, өндүрүшүбүздөн түшкөн кирешеден пайда көрүүгө чейин — чечим кабыл алуу процесстерине **киргизүү**.

3.6 Мал чарбачылык системаларынын көп кырдуу салымдарын **таануу жана колдоо**, анын ичинде жаратылышка жана климатка пайдалуу практикалар аркылуу кошумча нарк түзүү, биологиялык ар түрдүүлүктү көбөйтүү жана үй жаныбарларынын генетикалык ар түрдүүлүгүн сактоо.

3.7 Мал чарбачылыгындагы кошумча нарк түзүү чынжырларын өнүктүрүүнү, малчылардын продукциясын илгерилетүүнү жана жергиликтүү жана дүйнөлүк базарларда жагымдуу шарттарды түзүүнү **колдоо**. Бул продукцияны кайра иштетүүнү, сактоону, сертификаттоону, бренддөөнү, маркетингди жана базарларга жеткиликтүүлүктү кеңейтүүнү камтыйт. Кошумча нарк түзүү чынжырларын бекемдөө аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет, үй-бүлөлөрдүн кирешесин көбөйтөт жана малчылардын жашоо каражаттарынын узак мөөнөттүү туруктуулугун жогорулатат.

3.8 Чийки заттар аялдардын колунда калышын камсыз кылуу, алар каалаган учурда жергиликтүү деңгээлде кошумча нарк түзө алышы үчүн шарттарды түзүү.

3.9 Жергиликтүү кайра иштетүүнү **жеңилдетүү жана колдоо**, түздөн-түз сатууну жана чарбадан түз сатууну илгерилетүү, ошондой эле сүттү жана этти кайра иштетүүчү жергиликтүү жана мобилдик ишканалар сыяктуу колдоочу инфраструктураны камсыз кылуу.

3.10 Экстенсивдүү мал чарбачылыгы камсыз кылган артыкчылыктар (өрттөрдүн алдын алуу, үрөндөрдүн таралышы, топуракты байытуу, айыл жергесиндеги калкты сактап калуу, биологиялык ар түрдүүлүктү колдоо ж.б.) үчүн жаратылышты калыбына келтирүү рыноктору жана экосистемалык кызматтар үчүн төлөмдөр сыяктуу механизмдерди **жоопкерчиликтүү жана адилеттүү пайдаланууга көмөктөшүү**.

3.11 Чабан аялдардын муктаждыктарына жана жаштар жетектеген мал чарбачылык демилгелерине ылайыкташтырылган динамикалуу жана ийкемдүү каржылык системаларды, насыялык механизмдерди, камсыздандыруу схемаларын жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрдү **иштеп чыгуу жана ишке ашыруу**.

4. Айлана-чөйрө жана климаттык адилеттүүлүк

4.1 Мал чарбачылыгын биологиялык ар түрдүүлүккө жана климатка шайкеш, климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлаша алган өндүрүш системасы катары **таануу** жана чабан аялдардын улуттук климаттык жана биологиялык ар түрдүүлүк боюнча иш-аракеттерди пландаштырууга (NAPs, NDCs) жана климаттык башкарууга натыйжалуу катышуусун камсыз кылуу.

4.2 Ар түрдүү мал чарбачылык жана жайыт системаларында жайыттарды туруктуу башкаруу, калыбына келтирүү, мониторинг жүргүзүү жана башкаруу системаларын өнүктүрүү жаатында чабан аялдардын жетекчилигин жана салымын **таануу жана бекемдөө**, биздин билимибиздин, тажрыйбабыздын жана жетекчилигибиздин саясатта жана чечим кабыл алуу процесстеринде чагылдырылышын камсыз кылуу.

4.3 Мал чарбачылык коомдоштуктары менен өнөктөштүктө жергиликтүү өсүмдүктөрдү коргоо жана коомдоштуктар жетектеген калыбына келтирүү демилгелерин колдоо аркылуу деградацияга учураган жайыттарды коргоо жана калыбына келтирүү. Бул коомдоштуктар жетектеген, иштеп чыгуу жана башкаруу процесстерине чабан аялдар катышкан жайыттарды калыбына келтирүү программаларын **колдоо аркылуу** ишке ашырылышы мүмкүн.

4.4 Туруктуу жайыт пайдалануу практикаларын, экосистемаларды калыбына келтирүүнү жана жердин деградациясынын, чөлдөөнүн жана инвазивдүү түрлөрдүн жайылышынын **алдын алууну илгерилетүү**.

4.5 Экосистемалардын абалын жана малчылардын жашоо шарттарын жакшыртуу максатында илимий билимди жергиликтүү жана түпкү элдердин билим системалары менен айкалыштырган комплекстүү жана кеңири катышууга негизделген жайыттарды башкаруу ыкмаларын **илгерилетүү**.

4.6 Суу ресурстарын башкарууга, жаан суусун чогултууга жана жайыттарды калыбына келтирүүгө инвестицияларды **көбөйтүү**.

4.7 Климаттын өзгөрүшү малчыларга, түпкү элдердин коомчулуктарына жана чабан аялдарга пропорционалдуу эмес деңгээлде катуу таасир **этерин таануу**, ошондой эле тарыхый жактан климаттын өзгөрүшүнө эң аз жооптуу болгондор көбүнчө анын эң оор кесепеттерин тартып жатканын моюнга алуу.

4.8 Климат, жаратылышты коргоо жана өнүгүү саясаты малчылардын жашоо үчүн маанилүү жайыт ресурстарына жана адаттык укукка негизделген туруктуу жер пайдалануу системаларыбызга жетүүсүнө тоскоол болбошун камсыз кылуу. Малчылардын жайыттарына, мобилдүүлүк системаларына жана жашоо каражаттарына кайтарылгыс таасирлерди аныктоо жана алдын алуу үчүн **коргоо чараларын киргизүү**.

4.9 Климаттык тобокелдиктерди баалоону климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо чараларын пландаштыруу жана ишке ашыруу үчүн негиз катары **колдонуу**. Мындай баалоолор ар түрдүү жайыт экосистемаларынын, анын ичинде климаттын өзгөрүшүнүн таасирине өзгөчө сезгич тоо жайыттарынын өзгөчөлүктөрүн эске алууга тийиш. Бул илимий далилдерге негизделген жана жергиликтүү шарттарга ылайыкташтырылган адаптациялоо чараларын пландаштырууну камсыз кылат.

4.10 Климаттын өзгөрүшүнүн эркектерге жана аялдарга тийгизген таасириндеги айырмачылыктарды эске алган жана мал чарбачылык коомчулуктарынын туруктуулугун бекемдөөгө багытталган климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоо жана анын кесепеттерин жумшартуу стратегияларын **иштеп чыгуу жана ишке ашыруу**.

4.11 Климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттеринен, анын ичинде мөңгүлөрдүн эришинен жана жайыттардын жоголушунан, пропорционалдуу эмес деңгээлде жабыркаган түпкү элдердин жана мал чарбачылык коомчулуктарынын климаттык адилеттүүлүгүн **камсыз кылуу**, ошондой эле алардын бул экосистемаларды жоопкерчиликтүү башкарууга жана алардын туруктуулугун сактоого кошкон салымын таануу.

4.12 Климаттын кескин өзгөрүшүнө байланыштуу кубулуштардан жана климаттык кырсыктардан кийин, айрыкча алардан пропорционалдуу эмес деңгээлде жабыркаган коомчулуктарга жана топторго компенсация жана колдоо көрсөтүү **боюнча чараларды көрүү.**

4.13 Климаттык кубулуштар боюнча эрте эскертүү системаларын мобилдүү коомчулуктар үчүн жеткиликтүү **кылуу**, анын ичинде маалыматтарды жергиликтүү тилдерде берүү жана жергиликтүү байланыш каналдары аркылуу таратуу.

5. Чабан аялдардын билими, изилдөөлөрү, окутуу жана муундар аралык улантуучулук

5.1 Чабан аялдардын уникалдуу билимин таануу жана баалоо. Өндүрүүчүлөр жана кам көрүүчү катары биз жашоо каражаттарыбызды жакшыртуу үчүн ар түрдүү жолдор менен башкаруу, көйгөйлөрдү чечүү, стратегияларды иштеп чыгуу жана байланыштарды түзүү иштерин жүргүзөбүз. Биз чабан аялдардын билимин жана изилдөөлөрүн саясатты иштеп чыгуу процесстерине жана программаларга киргизүүнү, ошондой эле бул процесстерге чабан аялдардын активдүү катышуусун камсыз кылууну талап кылабыз.

5.2 Салттуу билим системаларын жана маданий практикаларды муундан муунга сактоого, документтештирүүгө жана өткөрүп берүүгө өбөлгө түзүү, ошол эле учурда түпкү элдердин жана мал чарбачылык коомчулуктарынын өз билимибизге болгон көзөмөлүн **камсыз кылуу**. Жергиликтүү маданияттарды жана өзгөчөлүктөрдү коргоого, ошондой эле аялдардын акылмандыгын жана кадыр-баркын илгерилетүүгө багытталган саясаттарды иштеп чыгуу.

5.3 Чабан аялдардын ар кандай тармактарда потенциалын жогорулатууга катышуусу үчүн шарттарды түзүү, мында ыкмаларды чабан аялдардын муктаждыктарына ылайыкташтырууга басым жасоо, тескерисинче, чабан аялдарды колдонуудагы **ыкмаларга ылайыкташтырууга эмес.**

5.4 Климаттык тобокелдиктерди баалоо, климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоону пландаштыруу жана жаратылыш ресурстарын туруктуу башкаруу боюнча билим берүү жана окутуу аркылуу чабан аялдардын потенциалын өнүктүрүү. Бул аялдарга чечим кабыл алуу процесстерине активдүү катышууга, климаттык тобокелдиктерди аныктоого жана аларга алдын ала жооп берүүгө, климаттын өзгөрүшүнө адаптациялоону пландаштырууга көмөк көрсөтүүгө, өмүргө жана жашоо каражаттарына келтирилген тобокелдиктерди азайтууга, ошондой эле үй-бүлөлөрүбүздүн жана мал чарбачылык коомчулуктарынын туруктуулугун бекемдөөгө мүмкүндүк берет.

5.5 Чабан аялдар жетектеген жана алардын демилгеси менен жүргүзүлгөн изилдөөлөрдү **колдоо**, маалыматтар коомчулукка кайтарылып, коомчулуктун көзөмөлүндө болушун камсыз кылуу аркылуу маалыматтык суверенитетибизди урматтоо.

5.6 Чабан аялдарды билимди түзүүдө, документтештирүүдө жана колдонууда тең укуктуу өнөктөштөр жана биргелешкен изилдөөчүлөр катары **таануу жана илгерилетүү**, ошондой эле изилдөөлөрдүн артыкчылыктуу багыттарын аныктоого, методологияларды иштеп чыгууга, маалыматтарды чогултууга жана чечмелөөгө, ошондой эле изилдөөлөрдүн жыйынтыктары биздин коомчулуктардын артыкчылыктарын, укуктарын жана бакубатчылыгын илгерилетүү үчүн кандай колдонуларын аныктоого толук катышуубузду камсыз кылуу.

5.7 Катышууга негизделген жана коомчулук жетектеген изилдөөлөрдү **колдоо, анда түпкү элдердин жана жергиликтүү билим системалары бааланып**, чабан аялдардын билимин, көндүмдөрүн, инновацияларын жана маданий практикаларын муундан муунга өткөрүп берүүнү бекемдөөгө басым жасоо, аялдар менен кыздардын өз мурастарын баалоосуна, көндүмдөрүн өркүндөтүүсүнө жана мал чарбачылыгында өз келечегин көрүүсүнө мүмкүнчүлүк берүү.

5.8 Чабан аялдардын муктаждыктарына жооп берген технологияларды жана инновацияларды **илгерилетүү** жана алардын жеткиликтүү жана адилеттүү болушун камсыз кылуу.

5.9 Университеттер, илимий-изилдөө институттары, жарандык коом уюмдары, малчылардын тармактары жана башка тараптар ортосунда коомчулук деңгээлиндеги институттар аралык кызматташтыкты **бекемдөө**. Бул мал чарбачылык коомчулуктарынын өзгөчөлүгүн жана өз алдынчалыгын бекемдөөгө, ошондой эле ар түрдүү билимдердин жана алардын ээлеринин ортосунда урмат-сыйга негизделген жана тең укуктуу диалогго өбөлгө түзүүгө багытталат.

6. Саламаттык сактоо, билим берүү, социалдык колдоо, инфраструктура жана технологиялар

6.1 Малчылар жана чабан аялдар үчүн биздин шарттарыбызга ылайыкташтырылган кызматтарды жана инфраструктураны иштеп чыгуу жана бизге урмат-сый жана кадыр-барк менен мамиле кылууну камсыз кылуу. Чабан аялдар эркектер менен бирдей деңгээлде өз укугубуз болгон кызматтар тууралуу маалыматка, өз тилдерибизде жана маданияттарыбыздын өзгөчөлүктөрү эске алынган түрдө берилген маалыматка жеткиликтүү болушу керек.

6.2 Чабан аялдарга, **өзгөчө миграциялык маршруттар** боюнча мобилдүү коомчулуктарга медициналык жардам, ветеринардык кызматтар, социалдык коргоо жана билим берүү сыяктуу мобилдүү кызматтардын жеткиликтүүлүгүн **камсыз кылуу**.

6.3 Аялдарга, балдарга, жаштарга жана улгайган адамдарга кам көрүү кызматтарын камсыз кылуу. Жыныстык жол менен жугуучу инфекциялар, ошондой эле зомбулуктун жана көз карандылыктын алдын алууну камтыган сексуалдык саламаттык боюнча комплекстүү билим берүү программаларын илгерилетүү.

6.4 Балдардын никесин, аялдардын жыныс органдарын жабыркатуучу салттуу операцияларды жана балдардын сойкулугун алдын алууга жана тыюу салууга багытталган **мыйзамдарды иштеп чыгуу жана алардын аткарылышын камсыз кылуу**.

6.5 Чабан аялдардын өзгөчө муктаждыктарын, анын ичинде жашоонун маанилүү этаптарындагы жана репродуктивдик мезгилдеги муктаждыктарын эске алган **процесстерди жана саясаттарды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга көмөктөшүү**.

6.6 Кызматтарга жана базарларга жетүүнү камсыз кылуу үчүн жол тармактары, мал сугаруучу жайлар, каржылоо жана санариптик байланыш сыяктуу **зарыл инфраструктураны жана колдоо механизмдерин камсыз кылуу**.

6.7 Мал чарбачылык коомчулуктарынын, өзгөчө аялдар менен жаштардын туруктуулугун жана потенциалын бекемдөөгө инвестиция **салуу** аркылуу билим алууга, кесиптик окутууга, климаттык маалыматка, санариптик технологияларга, каржылык кызматтарга, базарларга, коомчулук деңгээлиндеги мониторингге жана эрте эскертүү системаларына жетүүнү жакшыртуу.

6.8 Мал чарбачылык коомчулуктарынын, айрыкча чабан аялдардын мамлекеттик кызматтарга, базарларга, каржы системаларына жана мыйзамдык укуктарга жетүүсүнө тоскоол болгон ашыкча административдик жана **бюрократиялык тоскоолдуктарды азайтуу**.

7. Коопсуздук, корголгондук жана кадыр-барк

7.1 Чабан аялдарды жерлерди, суу ресурстарын, биологиялык ар түрдүүлүктү, маданий мурастарды жана малчылардын жашоо каражаттарын коргоо боюнча биздин

мыйзамдуу ишмердигибизге байланыштуу пайда болгон коркутуулардан, кысым көрсөтүүдөн, кылмыш катары каралуудан, соттук куугунтуктан жана репрессиялардан коргоону **камсыз кылуу**.

7.2 Чабан аялдардын коомдук чечимдерди кабыл алуу процесстерине коркутуудан же өч алуудан коркпостон коопсуз жана маңыздуу катышуусуна **кепилдик берүү**.

7.3 Чабан аялдарга жана чабан кыздарга карата гендердик зомбулуктун жана басмырлоонун алдын алууга жана **жазалоого багытталган мыйзамдарды, саясаттарды** жана программаларды кабыл алуу жана алардын аткарылышын камсыз кылуу, ошол эле учурда зыяндуу гендердик нормаларды жана практикаларды өзгөртүү процессине малчы эркектерди жана чабан балдарды **тартуу**.

7.4 Чабан аялдардын психикалык саламаттыгын жана психосоциалдык бакубатчылыгын маданий жактан ылайыкташтырылган, мобилдүү жана коомчулукка негизделген кызматтар аркылуу **колдоо**, ошондой эле коомдогу кадыр-баркыбызды калыбына келтирүүгө көмөктөшүү.

7.5 Малчылардын, айрыкча обочолонгон жана алыскы аймактарда, ошондой эле мезгилдик мал айдоо маршруттарында коопсуздугун жана корголгондугун камсыз кылуу. Зомбулук эркектерге жана аялдарга ар кандай таасир этерин эске алуу менен, бул айырмачылыктарды эске алган жана чабан аялдар менен чабан кыздардын туруктуулугун бекемдеген стратегияларды иштеп чыгуу. Аялдардын, өзгөчө миграциялык маршруттарда, чек ара аймактарында жана жаңжал зоналарында коопсуздугун кепилдеген мыйзамдардын аткарылышын **камсыз кылуу**.

7.6 Чабан аялдардын адилеттикке жана укуктук коргонуу каражаттарына жетүүсүн юридикалык жардам, көчмө соттор, мобилдүү коомчулуктар үчүн жеткиликтүү даттануу механизмдери, ошондой эле аялдарга карата зомбулук боюнча иштерди караган адаттык укукка негизделген форумдарда толук укуктуу макамды камсыз кылуу аркылуу **камсыз кылуу**.

8. Өкүлчүлүк жана чечим кабыл алуу

8.1 Чабан аялдарга бардык деңгээлдерде (салттуу, жергиликтүү, аймактык, улуттук жана эл аралык) жетекчиликке жана чечим кабыл алууга маңыздуу катышуу жана адилеттүү өкүлчүлүк үчүн тең мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу. Биздин үнүбүз, билимибиз жана артыкчылыктарыбыз жашообузга, жашоо каражаттарыбызга жана коомчулуктарыбызга таасир эткен чечимдерде, анын ичинде тынчтыкты орнотуу, жерге жана ресурстарга болгон укуктар, айыл чарбасы, биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо, жердин деградациясы, климаттын өзгөрүшүнө каршы чаралар жана

жайыттарды туруктуу башкаруу боюнча чечимдерде таанылып, чагылдырылышы керек.

8.2 Адаттык укукка негизделген жана коомчулук институттарында, анын ичинде жайыт комитеттеринде, суу пайдалануучулар ассоциацияларында, кооперативдерде, мал базарларынын комитеттеринде жана салттуу кеңештерде чабан аялдардын толук мүчөлүгүн жана жетекчилигин **камсыз кылуу**. Ошондой эле улуттук малчылар, селекционерлер, малчылар жана жүн өндүрүүчүлөр ассоциациялары сыяктуу уюмдарда чабан аялдардын толук катышуусун жана жетекчилигин камсыз кылуу.

8.3 Зарыл болгон учурда квоталарды же резервдик орундарды камтыган механизмдерди киргизүүгө көмөктөшүү аркылуу улуттук жана жергиликтүү мыйзам чыгаруу органдарында жана **чечим кабыл алуучу органдарда** малчылардын, анын ичинде чабан аялдардын өкүлчүлүгүн камсыз кылуу.

8.4 Чабан аялдардын малга, үй-бүлөгө жана коомчулукка кам көрүү боюнча көп кырдуу милдеттерин таануу жана чабан аялдардын жыйындарга катышуусун, жетекчилик ролдорду аткаруусун жана **саясий процесстерге катышуусун жеңилдеткен ыкмаларды** иштеп чыгуу, бул милдеттердин жүгүн жалгыз көтөрүүгө мажбур кылбоо.

8.5 Чабан аялдардын жол жүрүүнү жана үйдөн алыс болууну талап кылган чечим кабыл алуу процесстерине түздөн-түз катышуусуна мүмкүнчүлүк берүү үчүн максаттуу каражаттарды **бөлүү**.

8.6 Чабан аялдар үчүн башкаруунун бардык деңгээлдеринде натыйжалуу катышуу потенциалыбызды бекемдөөгө багытталган **лидерлик** боюнча атайын **окутууларды уюштуруу**. Ошол эле учурда аялдардын үнүн басаңдаткан маданий парадигмаларды өзгөртүү боюнча иш алып баруу.

9 Тынчтыкты куруу жана конфликттерди чечүү

9.1 Тынчтыкты куруу процесстерине жана сүйлөшүүлөргө, жаңжалдарды жөнгө салууга жана «тынчтык кербендерине», ошондой эле конфликттен кийинки элдешүү жана калыбына келтирүү процесстерине чабан аялдардын маңыздуу катышуусун **камсыз кылуу**.

9.2 Конфликттерди алдын алууда чабан аялдардын ролун жана потенциалын, анын ичинде жерге, малга жана жаратылыш ресурстарына байланышкан конфликттерди чечүү максатында жергиликтүү жана чек ара аралык комитеттерде жана адаттык укукка негизделген талаштарды жөнгө салуу форумдарында аткарган ролун таануу жана бекемдөө.

9.3 Коомчулуктарда колдонулуп келген конфликттерди чечүүнүн салттуу ыкмаларын жана конфликттерди чечүүдө аялдар колдонгон стратегияларды **таануу**.

9.4 Терроризмге **каршы күрөшүү** жана коопсуздук чараларынын алкагында малчылардын мобилдүүлүгүн кылмыш катары каралоонун алдын алуу, айрыкча конфликттерден жабыркаган аймактардагы текшерүү өткөрмө пункттарында жана чек ара тилкелеринде.

9.5 Конфликттерден жабыркаган мамлекеттерден келген чабан аялдарга жана жаштарга виза алууну жана аккредитациядан өтүүнү **жеңилдетүү**, ошондой эле зомбулуктун натыйжасында жер которгон аялдар менен жаштардын кайтып келишине жана кайра коомго интеграцияланышына колдоо көрсөтүү.

9.6 Чабуулдардын жана зомбулуктун натыйжасында жоголгон малды кайтарып алууга же анын ордуна компенсация алууга **шарт түзүү**.

10. Мониторинг жана отчеттуулук

10.1 Малчыларга, өзгөчө чабан аялдарга тиешелүү жана аларды коргоого багытталган саясаттарды иштеп чыгууну жана ишке ашырууну мониторингдөө механизмдин иштеп чыгууга колдоо көрсөтүү. Бул механизм малчылардын укуктарынын бузулушу боюнча даттанууларды кароо жол-жобосун, өлкөлөрдү жоопкерчиликке тартуу **механизмдерин**, ошондой эле чабан аялдардын механизмдин ишине катышуусун камтууга **тийиш**.

10.2 Милдеттенмелердин аткарылышын көзөмөлдөө, чабан аялдардын укуктары жаатындагы прогрессти баалоо, отчеттуулукту **камсыз кылуу** жана чечим кабыл алуу процесстерине аялдардын катышуусун кеңейтүү үчүн катышууга негизделген мониторинг жана баалоо процессин **түзүү**.

10.3 Бардык аймактардан келген чабан аялдардын катышуусун камсыз кылган Декларацияны кайра карап чыгуу жана жаңыртуу **механизмин** иштеп чыгуу.

10.4 Декларациянын аткарылышына өлчөнүүчү көрсөткүчтөрдү, мезгил-мезгили менен прогрессти карап чыгууларды жана өлкөлөр менен малчылардын үюмдарынын ортосунда билим жана тажрыйба алмашууну колдонуу аркылуу үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүүнү **камсыз кылуу**.

10.5 Бул **механизмдин** координатору катары иш алып бара турган мекемени аныктоо жана иш графигин макулдашуу. Мамлекеттер жана мекемелер Декларацияны ишке ашыруунун жүрүшү жөнүндө үзгүлтүксүз отчет берип турушу керек, ал эми биринчи

кароо Декларация кабыл алынгандан кийин үч жылдан кечиктирилбестен өткөрүлүүгө тийиш.

10.6 Механизмди жетиштүү жана туруктуу каржылоо менен камсыз кылуу, анын ичинде чабан аялдардын анын ишине катышуусу үчүн каражат бөлүү.

Жыйынтык

Биз 2010-жылдагы Мера декларациясы тарабынан түптөлгөн негизге, WAMIP тарабынан уюштурулган ⁽¹⁾ чабан аялдардын биринчи дүйнөлүк жыйынынын жыйынтыктоочу документине, ошондой эле 2025 жана 2026-жылдары дүйнөнүн ар кайсы аймактарында Эл аралык жайыттар жана малчылар жылына (IYRP), IYWFке жана 2026-жылдагы Чабан аялдардын дүйнөлүк жыйынына даярдык көрүү максатында иштелип чыккан чабан аялдардын аймактык декларацияларына жана хартияларына таянабыз.

Биз дүйнөнүн бардык аймактарындагы чабан аялдардын үнүн жана көйгөйлөрүн урматтайбыз жана колдойбуз.

Биз билимибизди колдонууга жана көндүмдөрүбүздү жана салттарыбызды кийинки муундарга өткөрүп берүүгө милдеттенебиз, ошону менен балдарыбыз жана алардын балдары бул акылмандыктан мындан ары да пайдалана алышын камсыз кылабыз.

Ошондой эле мал чарбачылыгы менен жаңыдан алектене баштаган аялдар менен билимибизди бөлүшүүгө милдеттенебиз.

Биз билим жана тажрыйба алмашууга көмөктөшүү максатында чабан аялдардын жана жаштардын тармактарын, ошондой эле лидерлик платформаларын колдоого жана илгерилетүүгө убада беребиз.

Миңдеген аялдардын үнү, күрөшү, билими жана окуялары бул Декларациянын жандуу негизин түзөт. Биз тилектештик духунда биргелешип иштөөгө жана бир да чабан аялдын көңүл сыртында калбашын камсыз кылууга милдеттенебиз.

Бул нуска 2026-жылдын 8-августунда IYRPтин ар бир аймагынан келген чабан аялдар же алардын өкүлдөрү тарабынан каралып, бекитилген/колдоого алынган. Аны жайылтууга болот жана ал дүйнө жүзүндөгү чабан аялдардын туруктуу катышуусу аркылуу мындан ары да өнүгүп турган жандуу документ катары каралууга тийиш.

2026-жылдын 15-августунда нумерацияны оңдоо жана айрым формулировкаларга анча-мынча өзгөртүүлөрдү киргизүү максатында чакан түзөтүүлөр киргизилди.

¹ Дүйнөлүк мобилдүү жана түпкү элдердин жана малчылардын альянсы (WAMIP)